

YOUTH INITIATIVE FOR HUMAN RIGHTS
NISMA E TË RINJVE PËR TË DREJTAT E NJERIUT
INICIJATIVA MLADIH ZA LjudSKA PRAVA

Montenegro

SVJEDOČANSTVA BUDUĆNOSTI

PERSPEKTIVE MLADIH O PROŠLOSTI

SVJEDOČANSTVA BUDUĆNOSTI

PERSPEKTIVE MLADIH O PROŠLOSTI

YOUTH INITIATIVE FOR HUMAN RIGHTS
NISMA E TË RINJVE PËR TË DREJTAT E NJERJUT
INICIJATIVA MLADIH ZA LJUDSKA PRAVA

Montenegro

SADRŽAJ

Predgovor.....	5
Sjećanjem do budućnosti	7
<i>Tereza Vujošević</i>	
Škola tranzicione pravde	8
<i>Nikola Pejović</i>	
Škola tranzicione pravde	11
<i>Andrea Eraković</i>	
Sara i mostovi istine	13
<i>Danijela Darmanović</i>	
Liberalizam u kontekstu tranzicione pravde.....	15
<i>Jovo Radović</i>	
Zapis u vihoru - druga strana opsade na Dubrovnik	24
<i>Jovana Vučeraković</i>	
Ne svane svako jutro dobro	27
<i>Marija Joksimović</i>	
Rat i mediji	29
<i>Ivan Vučeković</i>	
Rat za mir.....	33
<i>Sara Danaj</i>	
Radoznalost i skepticizam kao mehanizam suočavanja sa prošlošću i transgeneracijskim traumama	34
<i>Jovana Šobić</i>	
„Sa Lovćena vila kliče, oprostite nam Dubrovniče!”	36
<i>Nevena Kastratović</i>	
Probudi se	37
<i>Dejan Marsenić</i>	
Škola tranzicione pravde	38
<i>Loreana Brajović</i>	

PREDGOVOR

Ova publikacija je nastala kao rezultat priča koje su polaznice i polaznici Škole tranzicione pravde napisali, a koju je u decembru 2023. godine Inicijativa mladih za ljudska prava realizovala u okviru projekta „Zagovaranje dijaloga na temu tranzicione pravde“ podržanog od strane Nacionalnog fonda za demokratiju (NED). Škola je okupila mlade iz svih krajeva Crne Gore kako bi se informisali o ratnim zločinima počinjenim na teritoriji Crne Gore tokom 90-ih godina prošlog vijeka i istraživali i obrađivali koncept tranzicione pravde, kroz dijalog i podizanje svijesti među mladima o važnosti suočavanja s prošlošću.

Učesnice i učesnici su, u posjeti mjestima stradanja i slušajući svjedočanstva onih koji su bili svjedoci zločina, učili o mračnim djelovima crnogorske istorije.

Ovi tekstovi su autentične priče naših učesnica i učesnika, odnosno odraz njihovog iskustva i novih saznanja o ovim temama. Neka budu početak puta ka boljoj budućnosti, zadovoljenju pravde i poštovanju ljudskih prava.

Inicijativa mladih za ljudska prava

Podgorica, februar 2024.

SJEĆANJEM DO BUDUĆNOSTI

Tereza Vujošević

Čovjeku je u prirodi da se bori. Od nastanka svijeta mira teško da ima, ako li i ima onog političkog, unutrašnje borbe se i dalje vode. U vječitoj potrazi za nečim, ono čovječno u ljudskom biću se katkad krije, zaboravimo na njega. Zaboravimo da smo ljudi i damo sebi za pravo da odlučujemo o tuđim životima. Ako više nijesmo ljudi, šta smo onda? Neljudi?

Tako su neki „neljudi” devedesetih godina prošlog vijeka u hajci na „druge” koji „nijesu naši” poželjeli da „očiste” ono što smatraše „svojim”. Sebi su dali prava koja im ne pripadaju, drugima su oduzeli sve.

No, sa prošlošću nijesmo upoznati, a sve su prilike da ni ne želimo biti. Obrazovni program govori u prilog tome. U redovnim kurikulumima ovom dijelu istorije gotovo da nije posvećena pažnja, te se sve svodi na volju predavača/čica koji će shodno ličnoj procjeni govoriti ili pak preskočiti ovu temu. Dakle, preskaćemo djelove istorije koji nam nijesu po volji. Dakle, nema naprijed.

Procesuiranje pojedinaca odgovornih za ratne zločine teklo je i teče sporo, čemu su dijelom doprinijeli dugotrajni procesi harmonizacije domaćeg zakonodavstva za međunarodnim pravom, ali i nedostatak volje. Ratni heroji sa jedne strane, a ratni zločinci sa druge.

Sistematsko kršenje ljudskih prava kroz upotrebu različitih formi nasilja, prije svega nad civilnim stanovništvom, dovelo je do nastanka društava za čiji će potpun oporavak biti potrebno mnogo više vremena, ali i tolerancije, nego što možemo zamisliti. Klica netrpeljivosti i osvete čini se da se našla na mjestu, ili pak mjestima, na kojima kao da se neprestano njeguje, zaliva nekonsolidovanim istorijama nacija, ponovnim ranjavanjima rana koje ni nakon više od trideset godina nijesu iscijeljene i hicima u centar ljudskih duša. Kao da je i dalje bezbolnije nepogledati odraz u ogledalu i suočiti se sa prošlošću.

Bježeći od zlodjela počinjenih krajem prošlog vijeka propuštamo budućnost, stojimo u mjestu, na mjestu zločina. Jedini način da pravda bude postignuta je suočiti javnost sa istorijskim činjenicama i iz prošlosti naučiti šta više nikad ne smijemo ponoviti.

ŠKOLA TRANZICIONE PRAVDE

Nikola Pejović

Za školu tranzicione pravde, organizovanu od strane Inicijative mladih za ljudska prava (YIHR), prijavio sam se iz više razloga. Jedan od njih bio je nedostatak jasnog razumijevanja pojma tranzicione pravde, dok sam istovremeno želio proširiti svoje znanje o ratnim događanjima tokom 90-ih godina na prostoru bivše Jugoslavije. Naravno, kao i kod svih drugih seminara, jedan od motiva za prijavu bio je i stvaranje novih poznanstava te proširenje vidika. Ono što je činilo ovu školu posebnom bila je mogućnost slušanja ličnih iskustava ljudi koji su na različite načine osjetili teškoće rata na svojoj koži.

S jedne strane, susreli smo se s pričom Alena Bajrovića, mladića iz Bijeke kod Herceg Novog. Njegov otac, bez ikakvog objašnjenja ili naloga za pretres, odveden je u prostorije područne jedinice MUP-a u Herceg Novom naočigled cijele porodice. Uprkos upornim pokušajima porodice da saznaju bilo kakve informacije, otac im je nestao bez traga. I dan danas, više od 30 godina kasnije, porodica traži pravdu pred crnogorskim i evropskim pravosudnim tijelima, no nažalost, bez uspjeha. Dok su se druge porodice čiji su članovi oti i deportovani te godine pomirile s ponuđenim novčanim nadoknadama, Alenova porodica i dalje istrajava u svojoj borbi za pravdu i odbija da sve ostavi iza sebe.

S druge strane, tu je priča Miloša Čekerevca, čovjeka iz Ivanjice u Srbiji, koji je tokom rata živio „sa druge strane žice“ u Mlinima kod Dubrovnika. Odbio je evakuaciju s ostalim porodicama tokom napada JNA na Hrvatsku, nesvjestan da će mu „njegova“ vojska donijeti nesreću. Dok se skrivao s nekoliko porodica u podzemnoj garaži, slično kao i Alenov otac, odveden je bez objašnjenja i završio je u logoru u Morinju, gdje su bili pretežno pripadnici hrvatskog i bošnjačkog naroda, zajedno s dezerterima JNA. Miloš je bio jedan od rijetkih Srba koju su

tu bili zatvoreni. Jedan od emotivnijih trenutaka desio se kada je gospodin Čeke-
revac govorio kako je njegova mala kćerka upitala srpskog vojnika zašto je oteo
njenog tatu, na šta joj je on odgovorio da ga nije on odveo ali da će on biti taj koji
će ga osloboditi, što je ubrzo i sproveo u djelo održavši svoju riječ, vrativši nje-
nog tatu kući. Ovom prilikom je pored Miloša veliki broj učesnika pustio suzu.

Takođe, imamo i priču Luke Braila, novinara Slobodne Dalmacije, koji
je izvještavao sa lica mjesta tokom opsade Dubrovnika dok je njegova porodica
pobjegla u Italiju. Prateći ih do trajekta, nije znao hoće li ih ikada ponovno vi-
djeti, što je bio jedan od najtežih trenutaka u njegovom životu. Ovo je takođe bio
emotivan trenutak koji je i na izlagača i na nas učesnike ostavio utisak. Srećom,
preživio je opsadu bez posljedica, baš kao i njegova porodica, i nastavio živjeti
u Dubrovniku gdje sada uživa u penziji, prisjećajući se događaja iz 1991. godine
koje je ostavio iza sebe. Nakon rata, posjetio je Crnu Goru više puta, pokušava-
jući s poznanicima iz Liberalnog Saveza Crne Gore i lista Monitor saznati zašto
su naši sugrađani i zemljaci učestvovali u napadu na Dubrovnik.

Ove tri priče duboko su me dirnule jer je to bio prvi put da sam imao pri-
liku da uživo čujem iskustva ljudi koji su prošli kroz traumatična zbivanja 90-ih
godina. One su nedvosmisleno obilježile cijeli seminar, mada priznanje moram
odati i ostalim predavačima od kojih smo zaista dosta toga naučili.

Džemal Perović, crnogorski političar i aktivista, podijelio je sa nama svo-
je razmišljanje o pojmu kulture sjećanja i svoj pogled na ratne godine. Ervina
Dabižinović, psihološkinja i aktivistkinja, dočarala nam je kako je izgledao život
prije i poslije rata. Sanja Grbović, pravnica i profesorica, upoznala nas je između
ostalog sa činjenicama o zločinu u Štrpcima u Bosni i Hercegovini. Vjekoslav
Vierda, pravnik iz Dubrovnika, podijelio je sa nama svoja iskustva o procesu
pokušaja vraćanja njegovog grada u prvobitno stanje. Marko Vukčević i Kristina
Janković pripremili su nas za izradu priča o našim iskustvima sa Škole, dok je
Sead Sadiković, novinar javnog servisa, svojim specifičnim narativom dodatno
obogatilo doživljaj.

Ovaj seminar pružio mi je dublje razumijevanje tranzicione pravde i rat-
nih zbivanja na području bivše Jugoslavije. Iskustva ljudi čije priče smo čuli
duboko su me dirnula i potakla na razmišljanje o važnosti suočavanja s prošlošću
kako bismo izgradili budućnost utemeljenu na miru i pravdi.

U toku škole smo shvatili da tranziciona pravda nije samo pravno pitanje,
već i duboko emotivno iskustvo za one koji su neposredno pogođeni. Različite
perspektive doprinijele su bogatstvu rasprava i potaknule nas da razmišljamo o
složenosti procesa pomirenja i obnove društava nakon ratnih razaranja.

Uzbuđenje i ozbiljnost seminara odražavali su se u dinamičnim raspravama među učesnicima, dok smo zajedno tražili odgovore na pitanja koja su proizlazila iz priča koje smo čuli. Ti razgovori poticali su nas na introspekciju i postavljanje pitanja o vlastitoj ulozi u izgradnji bolje budućnosti, gdje se poštuje dostojanstvo svakog pojedinca, bez obzira na prošlost.

U zaključku, Škola tranzicione pravde ostavila je dubok i trajan dojam na mene. O snažen saznanjima i iskustvima, osjećam se odgovornim da dijelim stečeno znanje sa drugima, te da se aktivno angažujem u promovisanju vrijednosti tranzicione pravde i pomirenja. Svakako, ovo iskustvo je potvrdilo važnost otvorenog dijaloga i razmjene ideja kako bismo izgradili društvo koje se suočava s prošlošću, te gradi temelje za održivu budućnost.

ŠKOLA TRANZICIONE PRAVDE

Andrea Eraković

Školu tranzicione pravde ću definitivno zauvijek pamtiti. Koliko se samo emocija moglo osjetiti, svaki predavač je govorio sa očima punim suza, i time nam pružio mogućnost da vidimo i osjetimo kroz šta su ljudi u ratu zaista prolazili. Upoznali su nas sa kulturom sjećanja iz prve ruke, i zaista jedva čekam da svoje znanje i utiske podijelim sa bližnjima jer smatram da je ovo jedna od važnijih tema koja ne smije biti zanemarena jer je dio prošlosti.

Mnogo mi je drago što sam bila dio ovog projekta, smatram da ni od koga do sad nisam mogla da naučim ovoliko o ratnim zločinima, o pravoj istini, koliko sam naučila od ljudi koji su prolazili kroz grozotu ratnih zločina na našem području. Jako je čudan osjećaj kada se čovjek osvrne na činjenicu da se ovi zločini nisu dešavali prije nekoliko stotina godina, već prije samo trideset godina. Tužno je to što mi, mladi ljudi, moramo da živimo sa posljedicama koje su za sobom ostavili ratni zločini. Kada sam čula da ljudi koji su ubijali, vršili nasilje nad ljudima tokom rata, nisu bili kažnjavani već su bezbrižno živjeli svoje živote, jednostavno nisam mogla da povjerujem u to. Pomenuću slučaj koji je aktuelan ovih dana, čovjek koji je nasmrtno istukao svoju trudnu ženu, osuđen je na samo 12 godina zatvora. Čovjek koji je ugasio jedan mladi život, ostavio troje djece bez majke, dobio je samo 12 godina zatvora. Za mene je ovo bila šokantna vijest, ne mogu vjerovati da je sudstvo donijelo takvu odluku, i ne bih nikako voljela da se ovaj slučaj ovako završi. Žene su bile zlostavljane i tokom rata, i dan danas su takvi slučajevi prisutni u našem društvu. Ovakvi problemi se po mom mišljenju rješavaju pobunom i protestima, narod treba da pokaže neslaganje sa odlukama za koje smatra da nisu ispravne. Tek sam sada svjesna u kakvoj državi živim, i mnogo mi je žao što slobodno mogu da opravdam mlade ljude koji napuštaju Crnu Goru, tragajući za boljim uslovima za život. Mladi ljudi treba zajedno da ulože napore i podstiču druge ljude da raspravljaju o problemima koji se moraju rješavati, kako ne bi dolazilo do posljedica kakve imamo danas.

Bila sam zatečena kada je gospodin Alen govorio o sudskim poravnanjima koja su bila ponuđena porodicama stradalih. Ne mogu da vjerujem da bilo ko može pomisliti da se ljudski život može platiti novcem. Zaista sam iznenađena činjenicom da on još uvijek tuži državu, i veoma mi je drago što ima toliko strpljenja i hrabrosti da se sam bori protiv države kako bi zadovoljio pravdu.

Škola koju sam pohađala je zaista u svim segmentima ispunila moja očekivanja, bila je veoma poučna i ostavila neizbrisiv trag. Moram spomenuti i muzej sa veoma realističnim fotografijama iz rata, na kojima se svaka emocija da osjetiti.

Poslednji dan je takođe bio izuzetno zanimljiv jer smo pričali o problemima današnjice koji se zanemaruju, a o njima itekako treba razgovarati. Smatram da je idealno rješenje da mladi što više međusobno razgovaraju i razmjenjuju mišljenja, jer je veoma bitno da se o postojećem problemu razgovara, razgovor je početni korak ka rješenju.

Nadam se da će jednog dana mnogo mladih ljudi doći na važne državne funkcije, te da će sa tih pozicija biti u mogućnosti da mijenjaju državu na bolje, jer to zaista zaslužujemo. Dosta je bilo ljudi koji nam uništavaju Crnu Goru sprovođenjem svoje destruktivne politike, vrijeme je da zaustavimo „odliv mozgova“ iz Crne Gore tako što ćemo omogućiti mladima da bezbrižno žive u svojoj državi.

SARA' I MOSTOVI ISTINE

Danijela Darmanović

U jednom gradu smještenom na sjeveru Crne Gore, naseljenom raznolikim zajednicama, kako muslimanskim tako i srpskim, rođena je djevojčica po imenu Sara. Njen grad je bio svjedok jednog od najtragičnijih ratnih zločina. Bukovica!

Sara je odrasla u porodici koja je njegovala toleranciju i razumijevanje. Zahvaljujući vaspitanju koje joj je pruženo, gledala je ljude kao pojedince, dijeleći ih na dobre i loše, a ne prema etničkom ili vjerskom porijeklu. Oduvijek je cijnila multikulturalnost svog grada, i ujedno i svoje države.

Jednog dana, Sara je postala svjesna važnosti politike u oblikovanju društva. Shvatila je da je jedna pogrešno vođena politika, vođena emocijama i netolerancijom, ostavila trajne ožiljke na njenoj zajednici. Počela je da razmišlja o tome kako bi država trebalo da preuzme odgovornost za svoje postupke i preduzme korake ka pomirenju.

Na tom putu saznanja i razmišljanja puno joj je značila i Škola tranzicione pravde, gdje je saznala mnogo toga o ratnim zločinima na teritoriji njene države. Međutim, ova Škola nije bila ograničena samo na sticanje znanja, već je to bilo i putovanje empatije i osnaživanja koje je proširilo Sarino razumijevanje o ljudskoj patnji i potrebi za pravdom. Kroz priče pojedinaca koji su bili žrtve rata, osjetila je težinu njihovih iskustava. Njihove emotivne priče bile su potresne, ali istovremeno i inspirativne. Slušajući ih, osjećala je bol, tugu, ali i snagu koja dolazi iz hrabrosti onih koji su preživjeli nepravdu. Te priče nisu bile samo supoparni izvještaji o događajima. Bile su to ljudske sudbine, ispričane s dubokim emotivnim nabojem. Osjetila je bol očeva, majki i djece, očaj žrtava torture, ali istovremeno i izuzetnu hrabrost onih koji su odlučili da podijele svoje priče kako bi svijet shvatio cijenu rata. Emocije su se prelile iz njihovih riječi i dotakle svaki

---

1 **Sara** je žensko ime sa značenjem boginja, knjeginja, žena visokog ranga. Sara, biblijska ličnost, je bila Avramova žena i **spominje se u Bibliji i u Kuranu**.

dio njenog bića. Ova Škola ostavila je neizbrisiv trag u Sarinom srcu i umu, što će je činiti posvećenoj borbi za istinu i pravdu na njenom daljem životnom putu.

Ova emotivna povezanost sa žrtvama rata duboko je dirnula i dala joj novu perspektivu na značaj tranzicione pravde. Shvatila je da istina ima moć iscjeljenja, te da je suočavanje s prošlošću ključno za izgradnju budućnosti utemeljene na pravdi i poštovanju ljudskih prava. Razmišljala je o tome kako bi bilo važno da, ono što je ona čula i naučila o prošlim istorijskim događajima, uči iz školskih udžbenika, kako bi mladi stvarali svijest o važnosti mira i tolerancije. Smatrala je da je važno da se generacije koje dolaze ne opterećuju krivicom za postupke svojih prethodnika, i shvatila je da je od velike važnosti prenositi istinu mlađim generacijama.

Ovo iskustvo će Saru dodatno motivisati da istraje u svom budućem radu i širenju pravog narativa o devedesetim godinama. Nastojaće da prenese svoje novo saznanje i empatiju na druge mlade ljude, kako bi zajedno radili na stvaranju društva koje cijeni mir, toleranciju i raznolikost. Kroz ovaj put učenja, shvatila je da je važno prenositi istinu mlađim generacijama. Samo kroz pravilno razumijevanje prošlosti možemo stvoriti mostove prema boljoj budućnosti. Multikulturalnost nije samo riječ, već način života koji zahtijeva posvećenost prema razumijevanju, ljubavi i poštovanju različitosti.

LIBERALIZAM U KONTEKSTU TRANZICIONE PRAVDE

Jovo Radović

Liberalizam i tranziciona pravda predstavljaju dva ključna koncepta čije se susretanje u savremenom društvu često smatra kompleksnim i izazovnim. Dok liberalizam teži zaštiti individualnih sloboda i prava, tranziciona pravda se fokusira na suočavanje sa prošlošću, posebno u kontekstu tranzicije iz autoritarnih režima ka demokratskim sistemima. Kako se liberalni principi mogu uklopiti ili sukobljavati sa zahtjevima tranzicione pravde, analizirajući dileme i izazove koje ova interakcija može postaviti pred društva u procesu tranzicije ostaje pitanje za opsežnu studiju i analizu, pa ću stoga pokušati da iznesem samo ključne segmente.

Liberalizam u zemljama iza Gvozdene zavjese igrao je značajnu ulogu kao podsticaj za procese lustracije, posebno tokom perioda tranzicije ka demokratiji nakon pada komunističkih režima. Evo nekoliko ključnih tačaka koje osvijetljavaju tu dinamiku:

1. Zahtjev za transparentnošću i odgovornošću:

Liberalne vrijednosti, uključujući transparentnost, odgovornost i vladavinu prava, postale su osnovne smjernice tokom tranzicije ka demokratiji. Zemlje iza Gvozdene zavjese suočavale su se s potrebom da prevaziđu autoritarne prakse i uspostave nove standarde koji podstiču odgovornost političkih elita.

2. Lustracija kao sredstvo za suočavanje s prošlošću:

Procesi lustracije, tj. razotkrivanje i suočavanje sa zločinima i nepravdama iz prethodnih režima, postali su ključni element u transformaciji društava. Liberalna opredijeljenost za pravdu i vladavinu prava podržavala je ove napore, jer je naglašavala odgovornost i zaštitu ljudskih prava.

3. Pouke sa Istoka i Zapada:

Zemlje iza Gvozdene zavjese, prilikom usvajanja liberalnih principa, često su se oslanjale na iskustva drugih zemalja koje su već prošle kroz slične tranzicije. Zapadne demokratije su predstavljale model koji je naglašavao važnost lustracije u izgradnji otvorenog i odgovornog društva.

4. Civilno društvo i Aktivizam:

Liberalni principi podržavali su razvoj civilnog društva i aktivizma kao ključnih agenata koji se zalažu za lustraciju. Grupa građana, organizacija za ljudska prava i medija igrale su ključnu ulogu u otkrivanju prošlih zločina i zahtjevima za pravdom.

5. Izazovi i kontroverze:

Dok su liberalne vrijednosti podsticale lustraciju, suočavale su se i sa izazovima i kontroverzama. Pitanja vezana za zakonitost, političke tenzije i podjele u društvu često su pratila ove procese.

U konačnom smislu, liberalizam je bio katalizator za suočavanje s prošlošću i postizanje pravde u zemljama iza Gvozdene zavjese. Njegova opredijeljenost za vladavinu prava, transparentnost i odgovornost pomogla je u oblikovanju tranzicionih procesa i podržala napore ka izgradnji demokratskih društava.

Analiziranje istorijske uloge liberalnih frakcija na prostoru bivše Jugoslavije i njihove uloge u tranziciji zahtijeva osvrt na složenu političku prošlost regiona. Važno je uzeti u obzir raznolikost liberalnih grupa i političkih aktera unutar šireg konteksta bivše Jugoslavije. Evo nekoliko ključnih aspekata za razmatranje:

1. Višestranački sistem i raznolikost liberalnih grupa:

Nakon višestranačkih izbora koji su uslijedili u Jugoslaviji, uključujući Srbiju i Crnu Goru, stvorena je raznolika politička scena. Liberalne stranke su bile dio ovog pluralizma, ali je važno napomenuti da su i druge političke frakcije bile prisutne, uključujući one koje su potekle iz bivših komunističkih struktura (SDP).

2. Složeni kontekst ratova na prostoru bivše Jugoslavije:

Devedesete godine obilježene su raspadom Jugoslavije i nizom sukoba. Učesnici u ratovima bili su raznoliki, uključujući i različite političke grupe i frakcije. Liberalne stranke nijesu bile izuzetak, a neke su se suočile s unutrašnjim podjelama i izazovima tokom ratova.

3. Sve liberalne frakcije, similarne sa prethodnim liberalnim strujama unutar samog SKJ (velike intelektualke Latinke Perović u Srbiji posebno), nastojale su zastupati mirne i diplomatske pristupe.

4. Nosilac tranzicije:

Pitanje ko bi trebalo da bude nosilac tranzicije nakon ratova na prostoru bivše Jugoslavije je kompleksno. Liberalne frakcije nijesu nužno bile jedine zbog generalno male podrške. Primjeri su Liga socijaldemokrata Vojvodine i Liberalno-demokratska partija Čedomira Jovanovića.

5. Potreba za analizom individualnih akcija i politika:

Analizirati potrebu za liberalnim frakcijama kao jedinim nosiocima tranzicije zahtijeva analizu pojedinačnih akcija i politika svake stranke. Važno je pravilno ocjenjivati njihov doprinos procesu tranzicije, uključujući njihove napore u izgradnji demokratskih institucija, podršci ljudskim pravima i angažmanu u obnovi društva.

U zaključku, pitanje nosioca tranzicije nakon ratova na prostoru bivše Jugoslavije je kompleksno i ne može se jednostavno svesti na jednu političku frakciju. Analiza treba da uzme u obzir različite kontekste i specifičnosti djelovanja svake liberalne grupe, ali i širu sliku političke scene tog perioda. Crna Gora, kao dio bivše Jugoslavije i kasnije SRJ, doživjela je svoj specifičan put tokom procesa raspada federacije. Liberalni Savez Crne Gore (LSCG) igrao je najznačajniju ulogu u političkom pejzažu Crne Gore. Evo nekoliko ključnih tačaka analize:

1. Uloga LSCG u višestranačju:

LSCG bila je jedna od političkih stranaka koja se pojavila tokom višestranačkog sistema u Crnoj Gori. Osnovana je 1990. godine kao liberalna opcija, zalagala se za demokratske vrijednosti, pacifizam, konfederalno ustrojstvo FNRJ, a poslije za nezavisnost Crne Gore kad je bilo jasno da je plamen već progutao previše i da nema povratka, i podrazumijeva se princip slobodnog tržišta.

2. Aktivnosti tokom rata i posleratnog perioda:

Tokom ratova devedesetih, LSCG se distancirala od oružanih sukoba i zauzimala miran i diplomatski pristup. U posleratnom periodu, stranka je nastojala zastupati liberalne vrijednosti, uključujući zaštitu ljudskih prava i demokratske reforme.

3. Sukobi s drugim političkim akterima:

LSCG se suočila u političkim sukobima s drugim strankama u Crnoj Gori, uključujući dugogodišnjeg lidera i podstrekača ratova 90-ih, Mila Đukanovića i njegovu Demokratsku partiju socijalista (DPS). Ovi sukobi često su bili vezani za različite vizije političke budućnosti Crne Gore, a kasnije zbog kriminalnih aktivnosti i ratnih zločina inspirisanih djelovanjem Đukanovića prije otklona od Miloševića.

4. Liberalni principi i izazovi:

LSCG je promovisala liberalne principe, uključujući ekonomske reforme i poštovanje građanskih sloboda. Međutim, suočavala se s izazovima u pogledu šireg prihvatanja tih principa u crnogorskom društvu, gdje su tradicionalne političke podjele često dominirale. Kasnije nastaju sukobi i unutar same partije.

5. Učešće u demokratskom procesu:

LSCG je učestvovala u demokratskim izborima u Crnoj Gori, uključujući period nakon nezavisnosti 2006. godine. Tokom tih godina, stranka se suočavala s promjenama u političkom okruženju, uključujući povećanu polarizaciju i kontroverze. Većina članova partije je prošla kroz užasnu torturu od strane prvenstveno države, planska prebijanja, opstrukcije na svim poljima od ekstremističkih velikosrpskih političkih opcija u Crnoj Gori.

Tokom ratnih demonstracija u Jugoslaviji tokom devedesetih godina, rokenrol i pank muzika često su bili izrazito prisutni, a njihova veza s liberalizmom ima nekoliko ključnih aspekata:

1. Izražavanje nezadovoljstva:

Rokenrol i pank muzika često su bili sredstvo izražavanja nezadovoljstva i otpora prema političkim autoritetima. Početkom 1992. godine, članovi rok sastava EKV, Partibrejkers i Električni orgazam formiraju projekt „Rimtutituki“, čija je aktivnost usredsređena na antiratnu akciju. Rimtutituki je osnovan kako bi se suprotstavljao mobilizaciji za rat u Bosni. Milan (EKV), Gile, Švaba, Čavke i Jovec (Električni orgazam) su oformili Rimtutituki na potpisivanju peticije protiv mobilizacije. Njihov najpoznatiji singl „Slušaj ’vamo!“, s ključnim refrenom „Mir, brate, mir“, izdaje B92 (tada disidentska radio-televizija), a promovisan je koncertom na kamionu koji je kružio ulicama Beograda. U kontekstu Jugoslavije, gdje su se dešavali ratovi i politički sukobi, ove muzičke forme postale su platforma za mlade ljude koji su željeli iskazati svoje neslaganje s vlašću.

2. Tekstovi pjesama s političkom dimenzijom:

Pjesme rokenrol i pank bendova često su sadržavale politički nabijene tekstove koji su izražavali neslaganje s postojećim sistemom, kritikovali autoritarizam i pozivali na slobodu i ljudska prava. Sve to svjedoči koliko su hipi pokret, liberalizam i generalno muzička scena i dešavanja iz demokratskih zemalja uticali na antiratni muzički pokret 90-ih.

3. Okupljanje masa i građanska solidarnost:

Koncerti rokenrol i pank bendova često su privlačili veliki broj ljudi. Ovi događaji postajali su prilika za okupljanje masa, a atmosfera zajedništva i solidarnosti često je podržavala liberalne vrijednosti.

4. Podrška mirnim protestima:

Muzički izvođači sa rokenrol i pank scene često su pružali podršku mirnim protestima i demonstracijama koji su bili usmjereni protiv ratnih sukoba i autoritarnih režima.

5. Kulturni aktivizam:

Rokenrol i pank muzika u Jugoslaviji tokom ovog perioda često su bili povezani s kulturnim aktivizmom. Ovi bendovi nijesu samo pružali muzičku zabavu, već su igrali ulogu u oblikovanju društvenog diskursa i podsticanju na razmišljanje o političkim pitanjima.

Važno je napomenuti da su tokom ovog vremena i pojedini muzičari bili suočeni sa cenzurom i represijom zbog izražavanja političkih stavova koji su se suprotstavljali zvaničnoj propagandi. Ova dinamika ukazuje na važnost umjetnosti i kulture u izražavanju slobode i promovisanju liberalnih vrijednosti tokom izazovnih vremena ratova u Jugoslaviji.

Kada se bavimo istorijskim pregledom tranzicije u kontekstu liberalnog modela, možemo navesti dosta pozitivnih primjera. U prethodnim godinama, kanadska Liberalna partija, pod vođstvom Džastina Trudoa, preduzela je nekoliko mjera koje su mogle uticati na pitanja tranzicione pravde i srodnih tema. Neki od ključnih aspekata uključuju:

1. Rješavanje pitanja domorodaca:

Liberalna partija je stavila naglasak na odnos sa domorodačkim narodima, priznavajući istorijske nepravde i tražeći nove puteve za saradnju i pomirenje. To uključuje i priznanje rezidencijalnih škola kao zlostavljanje i iskazivanje žaljenja.

2. Pomirenje s prošlošću:

Kanada je sprovela istraživanja i istrage o nasilju nad domorodačkom djecom u rezidencijalnim školama. Ovi koraci imaju za cilj da osiguraju odgovornost za istorijske nepravde i doprinesu procesima pomirenja.

3. Podrška međunarodnim pravima:

Kanada je nastavila da podržava međunarodne norme ljudskih prava, uključujući učešće u međunarodnim institucijama i podršku globalnim naporima za pravdu i pomirenje.

Drugi istorijski primjeri tranzicione pravde pružaju uvid u različite pristupe i izazove. Na primjer:

1. Južnoafrička Republika:

Nakon pada aparthejda, Južna Afrika sprovela je Komisiju za pomirenje i istinu. Ovaj model je uključivao amnestiju u zamjenu za istinu o prošlim zločinima. Ovaj pristup je djelimično bio u skladu s liberalnim vrijednostima, ali je izazvao kontroverze zbog odsustva kaznenog gonjenja.

2. Haška suđenja:

Raspad Jugoslavije doveo je do niza sukoba tokom devedesetih godina. Međunarodni tribunal za ratne zločine u Hagu osnovan je kako bi

procesuirao odgovorne za ratne zločine. Ne bi se moglo reći da je njegova uloga zadovoljila principe liberalne pravde (mnogi ratni zločinci nijesu procesuirani, neki predmeti su doživjeli pad u žalbenom postupku iako su bili apsolutno čisti, npr. Markač, Gotovina), ali svakako da je njegov doprinos dao ključni značaj tome da ratni zločini ne mogu proći ispod radara i da danas imamo nepresušnu bazu podataka o ratnim dešavanjima, a ratni zločini ne zastarijevaju.

3. Njemačka nakon Drugog svjetskog rata:

Proces denacifikacije i suđenja za ratne zločine su sprovedeni u Njemačkoj nakon Drugog svjetskog rata. Ovaj model je kombinovao individualnu odgovornost sa širim društvenim naporima obnove i pomirenja. Najveći propust Njemačke je što je, pod uticajem patrijahata, procesuirala vrlo mali broj žena zločinaca, a one koje jeste osudila na minorne kazne zatvora.

Ovi primjeri ilustruju raznolikost pristupa tranzicionoj pravdi, od kojih svaki nosi svoje izazove i implikacije u kontekstu specifičnih društvenih i političkih okolnosti.

Pitanje apsolutne pravde je filozofsko pitanje koje se razmatra kroz različite teorijske perspektive. Apsolutna pravda obično se odnosi na ideju univerzalnih i nepromjenjivih principa pravde koji bi trebali važiti bez obzira na društvene, kulturne ili individualne varijacije. Međutim, filozofi se često ne slažu o postojanju apsolutne pravde, a različite etičke teorije nude različite perspektive.

Postoji duboki jaz između pojmova prava i pravde:

1. Pravo:

Ovo se obično odnosi na sistem zakona, propisa i pravnih normi koje regulišu ponašanje u društvu. Pravni sistem se fokusira na uspostavljanje pravila koja određuju šta je dozvoljeno ili zabranjeno, te na primjenu tih pravila kroz pravosudni sistem.

2. Pravda:

Ova koncepcija ima šire značenje i odnosi se na moralnu dimenziju društvenih odnosa. S obzirom da ne postoji objektivni moral i da su dobro i zlo stvar konvencije, često ljudi pravdu svode na pravo. Pravda se često povezuje s poštenošću, ravnotežom i jednakim postupanjem prema svim pojedincima. Ona može biti filozofska, politička ili socijalna vrijednost koja se razvija iz etičkih i moralnih principa normiranih kroz većinski civilizacijski diskurs.

Samim tim možemo reći da apsolutna pravda ostaje u polju metafizike, a kada se radi o pravu, najviše što možemo uraditi je primjena liberalnih principa u pravu.

ZAPIS U VIHORU - DRUGA STRANA OPSADE NA DUBROVNIK

Jovana Vučeračević

U puklinama kastiga od prkosa i ponosa, na strani istorije će ljubav počiva, voljela bih da ostane svjedočenje usklika i molitve za mir, umjesto rata, kako tada presvukoše ovaj zločin u patriotizam. Zapis u vihoru, jer zaslužuje crno na bijelo taj vapaj koji je, sijevnuši s Lovćena, udario o ivice Rumije i Orijena i nije pronašao uho da ga čuje, sagovornika da pregovara, niti nadjačao jeku samoprozvanog herojstva i aktera kobnih ideoloških uvjerenja. I neka se tumači kao molba Dubrovniku za oprost i zahvalnica zidinama na gostoprimstvu prilikom posjete u sklopu „Škole tranzicione pravde” YIHR-a.

Uprkos šporskoj istini mog naroda, u Crnoj Gori je za vrijeme najintezivnijih napada vojske JNA ipak postojao snažan otpor. No, čudno se pišu avizani - separatisti, izdajnici, ustaše...

Kraj XX vijeka, lokacija - Balkan, kuća pored puta. Mediji sipaju posljednje kapi barutnog punjenja. Eksplozija je spremna, minut tišine, aktiviran je detonator, vrijeme je da se gine... Poniženje, neistražen teren za istoriju Crne Gore se tog kobnog 1. oktobra 1991. uvlači među njene redove. Repetiranje u svitanje i hladnjače u sumrak... Danima je ginula mladost od Prevlake i Konavala na istoku fronta i grada Dubrovnika, do Dubrovačkog primorja na zapadu, u pokušajima da zarad sitnih interesa velikodržavničkih projekata Slobodana Miloševića i njegovih plaćenika, oslobodi Dubrovnik od...dubrovčana. Intelektualni sumrak, u režiji javnog servisa „*hiljade naoružanih ustaša potpomognutih stranim plaćenicima čekaju na granici Crne Gore*” i slični isprazni, ratnohuškački naslovi natjerali su najviše seosko, neurbano i slabije školovano stanovništvo da ostavi svoja ognjišta i prvi put Crnu Goru povede u sramni osvajački i pljačkaški rat. Počela je lutkarska predstava, silni beogradski lutkar pokreće svoje marionete, otjelotvorene u političkom i republičkom vrhu tih godina, i šalje Crnu Goru u samoubilačku misiju. I tako 8 mjeseci opsade, svake večeri neko bi ostajao bez sina jedinca, a neko bi brojao pare zarađene prodajom oružja na obje bande, da bi kasnije postajali biznismeni, ktitori manastira, vlasnici hotela, restorana, diskoteka... Nekome rat, nekome brat...

Međutim, šaka školovanih, inteligentnih i visprenih ljudi prozrela je namjere tada zvaničnog Beograda da, koristeći Crnu Goru kao svoj paravan, pokuša ostvariti svoju zamisao. Pokazaće se u godinama koje su dolazile da je ovo bio samo jedan u nizu ovakvih pokušaja, a kao posljedicu toga širili smo kišobrane u Podgorici čim bi se naoblačilo u Beogradu. Tada, u vremenu opšte birokratije, cenzure i generalno turbulentnog stanja 90-ih nije bilo jednostavno prozreti kuda taj čuveni „rat za mir“ vodi. Upravo na tom mjestu racio znavenosti prostog čovjeka kojem nije poznato ništa sem ljubavi, pravi protivtežu i rađa istinu. U tim strujama unutar sistema, iz poniza djelaju jedine meni bliske definicije čojstva i junaštva, o kojima se u mom narodu puno govori a očito malo zna. Ne učimo u školama o cetinjaninu Marku Popoviću, pjesniku, koji u sred usijalog bluda ove opsade, stvara stihove „sa Lovćena vila kliče, oprosti nam Dubrovniče“, posve skromno, ne sluteći historijski značaj koji će zavrijediti u decenijama koje slijede. Protivno tedencijama tadašnje „vladajuće klase“ su svakako bili i masovni mitinzi Liberalnog saveza na kojima su se ovi stihovi, tada već simbol otpora, mogli čuti. Međutim, debelo je bilo uho koje je trebalo biti adresant mirovnih poruka poslatih od strane naroda koji traži oprost i predstavlja tada jedini, de facto, opšti interes. Ne baštini se sjećanje na admirala Vladimira Barovića *koji oduzima sebi život u znak protesta protiv naređenja vrhovne komande JNA da sa ostrva Vis granatira primorska naselja u Hrvatskoj*. Nadam se da Stradun zna za riječi admirala Krsta Đurovića: „Dok sam ja komandant, ni jedna granata na Dubrovnik pasti neće“. Cetinjanin, čija je žena Hrvatica i čija su deca živjela u Hrvatskoj. Navešću fragment novinskog članka da bih ukazala apsurd: „*Tog 4. oktobra 1991. godine, ukazom Predsjedništva SFRJ vanredno iz čina pješadijskog pukovnika u čin general-majora unaprijeđen zlotvor Ratko Mladić. Istim tim ukazom, čudnim prstom sudbine još je jedan čovjek dobio unapređenje. Naime, Predsjedništvo SFRJ je unaprijedilo kapetana bojnog broda Krstu Đurovića u čin kontraadmirala. Sa jedne strane povijesti, na strani sila zla stoji Ratko Mladić, a sa druge strane kao svjetlost sija ime Cetinjana Krsta Đurovića. Tog dana su, makar u formalnom smislu, ova dva čovjeka, počeli svoje komandne karijere. Samo što je Mladićeva dobro poznata – zločinačka, a Đurovićeva je gotovo nepoznata, iako je herojska i trajala je samo jedan dan.*” Sjutradan, pod velikim velom tajne u kontradiktornim okolnostima, gine u padu vojnog helikoptera, a da nije ni znao za svoje unapređenje. Odbijanja poziva na pohod vojnih ustrojenja na Čemovskom polju i Sutormanu i mnoge priče, koje žive u domenu narodskih predanja i kafanskih anegdota o masovnom dezerterstvu onih koji su u zabludi otišli da brane nenapadnuto. Onih koji, zajedno sa žrtvama, stradaju na pravoj strani istorije i zaslužuju da im se ime čuje i da se o njima uči.

Iako mediji u potpunosti bojkotuju i izbjegavaju iznijeti činjenice, brojke i podatke o broju lica koja aktivno (učesće na antiratnim tribinama i protestima) ili pak pasivno (izbjegavanjem vojnog poziva i poziva na mobilizaciju) udaraju

stopu, stvarao se opšti utisak da su mnogo brojniji oni koji su odbili učestvovati u sramnim osvajačkim i pljačkaškim pohodima. I dok su „hrabri” (čast izuzetima) vitezovi demonstrirali svoju vojnu moć nad civilima i kamionima, preko Trebinja i Nikšića nosili svoje ordenje u vidu bundi, namještaja, bijele tehnike, čak i krupne stoke i sitne živine, u Crnoj Gori je jačao otpor prema ideji i njenim nosiocima koji su se kasnije, neko prije neko posle, našli u „haškim klupama” i odgovarali za svoje zločine... I ne, ovo nije prenošenje tereta krivice ili žongliranje u snošenju odgovornosti, već svjedočenje o nejednakim aršinima po kojima se moćnici nadaleko više opružaju. Ovo je poravnanje za istinske pobjednike ove opsade, one koji su odbili uzeti oružije u ruke. Ponizna predaja, jer dižem ruke od sudbine države čiji bi temelji počivali na mitu da smo bezgrešni. Neka nam riječi služe kao lijek, zera gorčine od pelina jer součavanje sa težinom istine je jedina trasa pomirenja.

Završiću riječima pokojnog Mića Orlandića koji u Baru tada pred punom tribinom, kako svjedoči moj đed, izgovara „Možda će se u Crnoj Gori roditi neki Vili Brant, kleknuti i tražiti oprost...“. Tako i bi.

NE SVANE SVAKO JUTRO DOBRO

Marija Jakšimović

Ne svane svako jutro dobro. Desi se da baš tog jutra saznate da je došlo do rata i da će vojska svakog časa stići. A vi šta da radite? Bježati ili ostati? Dana 1. oktobra 1991. ovo se pitao Miloš Čekerevac u selu Mlini. „Ja sam Srbin, napada naša vojska (JNA), mene neće dirati, onda neću ni bježati, sačekaću ih.” I tako, oslanjajući se na to da svoji neće dirati svoje, ostaje.

„Sa komšijama, nas 14 živi u podrumu, struje nema, vidimo se na plamenu šterike, a hranimo se iz zamrzivača, jer on otkravljuje, vodu vadimo iz bazena. Preko tri nedelje smo tu, šta se dešava, ne znamo, rat je. Prvi ljudi s kojima ostvarujemo kontakt su hrvatski vojnici i odmah pitaju trebaju li lijekovi, vide da imamo male djece. Tada je komšijinom malom bilo 6 mjeseci. Vojnici odlaze, ostajemo, svakako nismo mogli bježati kolima, vojska (JNA) je na 300m od kuće, a oni pucaju na sve što se kreće. Ostaje da čekamo da vidimo šta će nas zadesiti. Predati se, ali kako? Ne možeš sa bijelom zastavicom ili rukama u vis izaći. Vidim odraz na zamagljenom staklu da se neko približava, vičem „Nemojte pucati, ima civila.“ Ulazi u garažu i baca me na pod, vičem „Lična karta je u lijevom džepu.“ Čovjek je gleda, a na njoj piše da sam iz Ivanjice. Moj komšija, koji je htio da izvadi ličnu iz unutrašnjeg džepa jakne - skočili su na njega misleći da vadi pištolj. U tom trenutku čujem neko govori „Baci bombu“, ne, ne, skačem, nemojte, unutra ima djece... Tu je, na sreću, izašao neki glavnokomandujući i spriječio bacanje bombe. Kasnije, kad se sve završilo, našao me je čovjek i izvinjavao se za ono što su tada uradili. Ja ga pitam šta bi bilo da je bačena bomba, a on kaže samo bi slikali i rekli da su ustaše to uradile.

Tu mene i komšiju odvođe, zašto - nisu rekli, ali znali smo da moramo poći. Gdje, ne kažu. Završavamo u logoru Morinj. U potpunosti gubim kontakt sa suprugom, koja je ostala bez igdje ičega. U Morinju nas nisu tukli, ali zato je bilo dosta nas natrano, pa smo ležali na podu. Pogotovo se nije smjelo prići blizu vrata kad se otvaraju, ruke uza zid kad stražar ulazi... Taj period mi je možda bio i najteži jer nisam znao šta se desilo sa mojima. Od jednog policajca kojeg sam poznao uspijevam da saznam gdje je i da je dobro. Žena je tek posle nedelju dana uspjela da sazna gdje sam i došla je da me traži. Prvi put joj nisu ništa rekli

o meni, a sledeći put je podgovorila dijete da kaže policajcu „Ti si mi čiko zatvorio tatu“, na šta joj je rekao „Ja sam ga zatvorio, ja ću ga i pustiti“, i stvarno me pustio. Nakon 18 dana izlazim iz logora.”

Miloš zvani Čeki oktobra '91 biva zatvoren od svojih kao ustaša, a kasnije od ustaša biva optužen kao četnik. Nikad mu nije dat otpusni papir iz zatvora, i biva kao da nikad nije ni bio u njemu, i to ne može da dokaže. U Mline se nikad nije vratio, jer zašto bi? Deset kuća je u Mlinima spasio da ne budu popaljene od strane JNA.

Istoriju učimo od onih koji je pišu, a koliko zapravo priča nikad ne bude ispričano. Priča običnih ljudi, ne vojnika, diplomata, zapovjednika, već običnog čoveka koji ni kriv ni dužan mora da preživi sve nedaće koje ga zadese. Dokle god postoji zapis ili makar sjećanje, niko neće biti zaboravljen.

RAT I MEDIJI

Ivan Vučeković

U ovom radu opisaću ulogu medija u ratnim dešavanjima na prostorima bivše Jugoslavije, ali i u „ratnom vihoru“ koji je vijao u prošlosti. Akcenat je stavljen na značaj medija za društvo, kao i na suštinsko pitanje „ko je nanio više štete u borbenim dejstvima, novinari kao ratni huškači ili oružane grupe na bojnopolju?“ Da li su novinari spremni da postupe etički i priznaju svoje greške, tj. izvine se za njih, ili nastavljaju svoje senzacionalističko izvještavanje samo u drugom „ruhu“, zloupotrebljavajući ponovo svoju slobodu i moć i izigravajući time povjerenje građana, kreirajući možda i neke nove prikrivene sukobe.

Čuveni pisac Žak Elil jednom je kazao „...da bismo pobijedili, ne možemo postupiti drugačije. To je očigledno! Ali, da li se zlo zaista može pobijediti zlom?“ Svjedoci smo da se kroz razvoj ljudske civilizacije mijenjala svijest ljudi, a i težine društvenih prilika i nijednom čovjeku nije bilo lako snaći se prilikom tih dešavanja, ali kako kaže narodna mudrost „svako vrijeme svoje breme nosi“. Uloga medija tokom razvoja imala je svoje uspone i padove, kao i svaka društvena oblast, prolazila je „kroz sito i rešeto“. Struktura medija je vrlo slična ostalim institucijama, čiji je cilj proizvodnja intelektualne i poslovne elite, koja će podržavati interese moćnih. Nekad su čak i teške situacije dobre ako se sagledaju iz pravog ugla, jer se na osnovu njih vide junaci tog doba a i često se pokažu negativci. Ovdje možemo primijeniti narodnu mudrost „ne pada snijeg da prekrije brijeg nego da svaka zverka pokaže svoj trag“. Nažalost, u medijskom životu posebno prije i tokom II svjetskog rata, hladnog rata pa i ratova na prostoru naše bivše države, svjedoci smo da medijska propaganda može postati moćno oružje u rukama ljudi koji, vodeći se maksimumom da „cilj opravdava sredstvo“, pribjegavaju neetičkom postupanju.

Filosof Branko Klun opisuje rat u medijima sljedećom rečenicom: „Izvjestavanje u ratu obavlja se kao šou, specifičan reality šou u kojem se prepliću virtualnost i stvarnost“. Svako iskustvo se skupo plaća, pa su tako naša bivša država i njen narod platili visoku cijenu. Naravno, nije moguće prenijeti svu krivicu na medije ali su pojedini svojim izvještavanjem doprinijeli da se „podgrije“ i onako već uzavrela atmosfera, te se samo čekalo kada će se „duh iz lampe pustiti“. Danas kada na našim prostorima nema otvorenih sukoba, i dalje imamo relikte prošlosti gdje pojedini novinari neetički izvještavaju o mnogim društvenim temama, i, što posebno zabrinjava, stavljaju sebe u ulogu sudije ocjenjujući dokaze ili stavljajući činjenice u drugi kontekst, pa se slobodno misleći čovjek zapita za čije potrebe to rade. „Od početka sukoba, informacije koje su objavljivali mediji u bivšoj Jugoslaviji u suštini su uključivale nacionalistički diskurs i sveprisutne napade i uvrede uperene protiv drugih naroda.“ Svakako da ne treba poistovjećivati časne i poštene novinare koji su ostali dosljedni čak i u teškim vremenima, kada je bilo teško ostati prije svega čovjek i držati se temeljenih principa na kojima počiva civilizovano društvo, sa onima koji se nijesu tako ponijeli.

Mediji su sedma sila i svakako treba da budu svjesni te moći i slobode koju posjeduju, ali odgovornost bez slobode i sloboda bez odgovornosti ne mogu ići zajedno. Svojevremeno je Džordž Vašington isticao da izmišljene priče mogu imati veći efekat od istinitih. Zabrinjavajuće je kada se ta moć koristi u druge svrhe, a to je kreiranje društvene svijesti za potrebe određenih grupa, pozivanje/podstrekavanje na rat šireći lažnu medijsku sliku tokom ratnih dešavanja da „nekoliko hiljada boraca kreće ka određenoj zemlji ili da se djeca bacaju u zoološki vrt kako bi se hranile zvijeri“, stavljanje etikete zločina na određeni narod kao i svaljivanje krivice bez valjanih dokaza na određena lica. Sve ove narative imali smo priliku da čujemo od pojedinih novinara za vrijeme ratnih dešavanja na prostorima bivše Jugoslavije, a time se moć koju novinari posjeduju koristi u sasvim druge svrhe. Svaki čovjek ima potrebu da posjeduje neku moć, da bude prihvaćen i uvažen u nekom društvu, što nije na odmet, već je i poželjno, jer samim činom što posjeduje neko zvanje može pomoći drugim ljudima i učiniti da svijet bude bolje mjesto za život. O tome je posebno pisao Karlos Kastaneda u svom djelu „Priče o moći“, ali je gnusno kada se ta moć koristi za postizanje drugog cilja, a to je da novinar postaje sredstvo za ostvarenje cilja neke grupe i njegovo novinarsko pero postaje oružje za postizanje mračnih ciljeva, a to je nedopustivo. Nažalost, imali smo priliku da još od II svjetskog rata pa do današnjih dana uvidimo da postoje „novinari ratnici“ koji su zarad sopstvenog komfora spremni da učine gnusna djela preko novinarskog pera i time postanu dio ratne mašinerije. Koristeći plašt demokratije, slobode govora, slobode javne riječi, kreira se lažna slika i obmanjuju se ljudi pa samim tim može doći do izigravanja časnih motiva naroda jedne države. Svaki čovjek je dužan da brani svoju državu shodno međunarodnom pravu, ali kada se kreira lažna slika da se sprema napad na njegovu

državu, da je protivnička vojska počinila ratne zločine, to može izazvati veliki gnijev javnosti, posebno kod vojnika i dobrovoljaca i probuditi u njima želju za osvetom prema protivničkoj strani. Tada može nastati sasvim drugi efekat.

Propaganda je moćno oružje koju je odlično definisao geopolitičar Harold D. Laskel kazavši da je „propaganda tehnika uticaja na ljudsku akciju manipulacijom prezentacija. Te prezentacije mogu biti u govornoj, pisanoj, te u formi slike ili muzike.“ Postavlja se pitanje kako nesavjesni novinari, kada su spremni da pišu tekstove u kojima se lažno kreira slika tokom ratnih dešavanja, svoju medijsku moć i svoje znanje ne iskoriste da pišu o miru i pomirenju ili da makar dostavljaju provjerene i tačne podatke? Time ljudi postaju marionete novinarsko/političko-obavještajnih igara, a nevini narod žrtva. Jednom sam čuo poučnu priču o ubici i piscu. Pisac je bio miran i povučen čovjek, poznat po svojim knjigama i idejama za koje se borio, o kojima je cijelog života pisao i nadahnjivao druge ljude svojim književnim djelima za postizanje raznih ciljeva, a koji je svoje vrijeme provodio u skromnom stanu punom knjiga sa divnim pogledom na gradski park prepun razdragane djece koja trče i svojom igrom i osmijesima slave život, dok je druga osoba lišila života lice koje joj je učinilo nepravdu. Kada su pisac i ubica preminuli, došli su pred Božji sud. Anđeo je upitao Boga: „Da li će ubica ići u pakao, a pisac u raj“? Bog je odgovorio da odvede ubicu u raj a pisca u pakao, jer je pisac svojim djelima podsticao ljude da u ime svojih ideja, ciljeva ubijaju ljude suprotnih stavova i uvjerenja, a sve zarad postizanja „višeg cilja“. Time je on, ne lično, ali preko svojih knjiga, tj. svog pera izvršio velike zločine. U našem narodu ostala je izreka da je „gruba riječ nekada jača od mača“, a da lijepa riječ i gvozdena vrata otvara. Nažalost, svjedoci smo da „prva žrtva rata postaje istina“, a istina je ta koja oslobađa svih laži, predrasuda i koja dovodi do spoznaje pravih činjenica. O tome najbolje svjedoče herojski novinari i ratni izvještači, koji su uprkos brojnim prijetnjama i poteškoćama na koje su nailazili tokom ratnih deštava, uspjeli da sačuvaju novinarsku profesiju kao i svoj ugled i dostojanstvo dok su određeni „...mediji u bivšoj Jugoslaviji bili nuklearni reaktor za proizvodnju mržnje, predrasuda i posebno straha“, kako je to kazao direktor agencije SENSE, Marko Klarin.

Pominjući ratove devedesetih, nemoguće je ne sjetiti se kultnog, ujedno i genijalnog filma „Lepa selo lepo gore“, u kojem glumac Milorad Mandić – Mandić igra ulogu sprskog četnika koji učestvuje u ratu iz patriotskih razloga, ali i da bi zaštitio svog kuma Lazu koji pošao u rat, jer je gledao na dnevniku mučenje i ubijanje Srba, a koji na kraju umire. Viljuška, kojeg glumi Milorad Mandić, saopštava jednu rečenicu prilikom držanja novinarke u zatočeništvu „...ionako će da priča da smo je klali“. Po mom skromnom mišljenju, ova scena najbolje oslikava kako su mediji iz inostranstva, kao i domaći, zarad ostvarenja interesa velikih sila, a i određenih grupa na našim prostorima, kreirali lažne slike i time

satanizovali određenu stranu. Postavlja se pitanje ko je pobio više ljudi u ratu: ratni zločinci svojim oružjem i naredbama, ili neetički novinari, pisci, ratni huškači svojim tekstovima i zagovaranjem osвете i zločina prema drugim ljudima? Da li iko postavlja pitanje kako je porodicama ubijenih ili onih lica kojima su nemoralni novinari, tj. mediji svojim senzacionalističkim izvještavanjem nanijeli štetu u životu? Da li se sami mediji zapitaju koliko je života, neispričanih priča ostalo jer je neko „stavio metu“ nad nekim narodom ili osobom, a koja nije kriva za to osim što pripada suprotnoj strani protiv koje novinar piše? Mnogi će kazati da su možda novinari bili prinuđeni iz raznih svojih motiva, bilo opravdanih ili neopravdanih, da napišu određene tekstove ili da senzacionalistički, pa i pristrasno izvještavaju? Nije naše da sudimo bilo kome, to će uraditi sudovi države i sud istorije, ali čak i ako dođe do takvih stvari, potrebno je da se osoba zapita kako bi bilo da se to njoj dešava, pa makar i da se izvini za učinjenu grešku, jer ljudski je grijehiti ali je loše ostati u stalnom stanju pravljenja grešaka bez želje za promjenom. Sjetimo se da je Njemački predsjednik Frank Valter Štanmajer zamolio poljski narod za oprost tokom zločina koje je počinio Treći rajh tokom II svjetskog rata. U ratu ne stradaju samo ljudi, već i kulturno nasljeđe jednog naroda koje je njegovo biće, indentitet, postojanje koje zapravo jednom narodu daje život. Jer razaranje kulturnog nasleđa, predstavlja zločin koji udara direktno na indentitet nekog naroda. Naš nobelovac Ivo Andrić često je u svojim djelima isticao motiv „mosta“ koji ga je zasigurno u dubokom simboličnom značenju podsjećao na spajanje, pomirenje, iscjeljivanje rana iz prošlosti i zbližavanje ljudi, jer ako su novinari „bili prvi u rušenju, moraju biti među prvima koji će obnavljati“ mostove pomirenja.

Poseban motiv za pisanje ovog teksta dobio sam kroz učešće u programu Inicijative mladih za ljudska prava koji se odnosio na Tranzicionu pravdu i suočavanje sa prošlošću. Imao sam priliku da se preko Inicijative mladih za ljudska prava upoznam sa čuvenim novinarom iz Dubrovnika Lukom Brailom, koji je izvještavao o ratnim zbivanjima devedesetih, divnog Vjekoslava Vjerdu, koji je bio imenovan od strane Hrvatske Vlade za obnovu Dubrovnika, kao i da čujem potresno svjedočenje gospodina Čekerevca, koji je sa svojom porodicom morao da napusti svoje ognjište i ostavi jedan cijeli život za sobom. Borba i traganje za istinom, kao i postizanje pomirenja nije samo na istražiteljima pravosudnih organa, već je obaveza svih nas, posebno mlađih generacija, jer se samo tako postiže istinsko pomirenje i suočavanje sa prošlošću. U suprotnom, postaćemo taoci laži koje će kroz naredne generaciji proganjati „zloduh prošlosti“ koji je u mnogome doprinio da se započnu ratovi i razbukte nemiri na prostorima naše bivše države.

RAT ZA MIR

Sara Danaj

Podoh skalama popet se do krova, no pade granata, sravni me do poda.
Prašina se diže, vazduh postaje gust, počinje tišina, a galama je svud.
Polako ustajem da vidim oko mene svijet, postao je crn, možda čak i smeđ.
Kuhinjske začine zamijenila je čađa, gdje je sada sva moja nada?
Opustošen je grad, kao i moj san. Rat za mir, nije moj stav!
Ostajem da lutam i trujem se dimom dok u magli tražim svoj paviljon.

RADOZNALOST I SKEPTICIZAM KAO MEHANIZAM SUOČAVANJA SA PROŠLOŠĆU I TRANSGENERACIJSKIM TRAUMAMA

Jovana Šobić

Inicijativa mladih za ljudska prava mi je pružila mogućnost da kroz prvi i drugi modul Škole tranzicione pravde ovladam osnovnim činjenicama i informacijama o ratnim dešavanjima 90-ih koji su kao takvi obilježili područje brdovitog Balkana i ostavili određene posljedice. Veliki dio razloga zbog kojeg sam prvenstveno odlučila da se prijavim za Školu tranzicione pravde je to što studiram političke nauke, smjer međunarodnih odnosa, i smatram da ono iziskuje određeno poznavanje istorije. Kako nijesam stekla dovoljno znanja o istoriji, a ono mi je neophodno za bolje razumijevanje gradiva koje studiram, prepoznala sam ovu Školu kao jednu lijepu mogućnost da više saznam o dešavanjima na prostoru nekadašnje Jugoslavije.

Prisustvo na prvom modulu škole me je bacilo u razmišljanje. Iz proste potrebe da saznam više o istorijskim činjenicama, kako bi ih kasnije u toku studija implementirala, primjetila sam da me je nekoliko stvari počelo „golicati“. Radoznalost u meni se probudila i budući da sam znala da će biti i drugog modula Škole tranzicione pravde, bila sam sigurna da ću biti jedan od učesnika.

Kao osoba koja je rođena nakon ratnih dešavanja 90-ih, nijesam iskusila niti mogu spoznati šta znači živjeti u zajednici koja je obuzeta strahom i trepetom za svoj život i život ostalih, šta znači biti gladna i žedna, umorna i iscrpljena od skrivanja po podrumima i skrovištima. Nijesam iskusila neprospavane noći provedene u agoniji i čekanju da sve jednom prođe, da sve stane i da se ponovo slobodno prošetam svojim gradom i družim sa svojim prijateljima.

Ali kao osoba koja je rođena 2004. znam i osjećam netrpeljivost koja vlada među mojim vršnjacima, osjećam podjele na osnovu religije i nacionalnosti. Odjednom sam svjesnija svega, pa stanem i pomislim: odakle proizilazi ta vrsta podjela, netrpeljivost i buntovnost među nama mladima? Da li je sve to urođeno, ili ima veze sa onim što vječno propagiraju stariji: „Voli svoje, poštuju tuđe“?

Ukoliko je urođeno, kako? Ukoliko je propaganda, zašto?

Tada sam se i prvi put susrela sa pojmom „transgeneracijska trauma“ i primjetila da ima apsolutnog smisla kada su gorepomenute situacije u pitanju. Gospođa Ervina Dabižinović je lijepo opisala njen period života u vrijeme

Jugoslavije. Mir, sloboda i sloga su bili posebno važni za taj period, a sa Titovom smrću 1981. godine, sve je to nestalo jako brzo. Svi su morali da se adaptiraju na novi način života, i ubrzo sa otejepljenjem Slovenije, i ostatak članica tadašnje Jugoslavije je formiralo svoje granice i svoje političke režime. Sloge i mira više nije bilo, a plasiranjem raznih dezinformacija kroz medije, zatim izbijanjem rata, i pojam slobode je otišao u zaborav. To će kasnije „pojasniti“ pojavu averzije na osnovnu nacionalnosti i ono će za sobom povući veliki broj žrtava i ogromnu količinu materijalne štete, spaljenih i napuštenih kuća, opustošenih gradova i uništenih vjerskih objekata i spomenika, konkretno prikazanih kroz Školu tranzicione pravde u ratnim zločinima: Štrpci, Kaluđerski Laz, Bukovica, opsada Dubrovnika, deportacija bosanskih izbjeglica, logor Morinj.

Slušajući o svemu tome, bilo to kroz izvanredne predavače i stručnjake ili same žrtve ratnih dešavanja, počela sam da sabiram svoje misli.

Sada sam mogla zaključiti zašto se među nama mladima prožima mržnja i jaz iako bi pojam multikulturalnosti trebao da nas predstavi kao složnu, solidarnu i tolerantnu zajednicu. Sada mogu objasniti pojavu velikog broja nevladinih organizacija, civilnih društava i raznih pokreta koji se zalažu za edukaciju omladine kroz razne seminare, projekte i radionice. Prvi put mi je jasno zašto osjećam sramotu kada se pomene tema ratnih zločina u medijima koje ja nijesam učinila. I sada mogu sa sigurnošću da kažem da želim da se suočim sa prošlošću. Želim da se suočim sa traumama mojih najbližih a onda i ostatka zajednice, želim da se suočim sa posljedicama koje je rat ostavio i želim da prihvatim sve ružno što se dogodilo. I najzad, želim da se kao mlada aktivistkinja potrudim da se slična situacija nikada više ne dogodi.

Postajem svjesna istorije i bremena koje nosi vrijeme u kojem su sreća i mir tako brzo nestali, a koje je vrlo teško ponovo uvrstiti u živote ljudi koji su prošli kroz rat. I isto tako postajem svjesna situacije u kojoj se nalazi omladina koja osjeća posljedice rata, upravo zbog toga što se svi kolektivno nijesmo suočili sa prošlošću i transgeneracijskim traumama koje ona nosi.

Posebnu pažnju u drugom modulu ove škole mi je držao gospodin Luko Brailo, sa čijom ću izjavom zaokružiti svoj tok misli. A to je sljedeće: „Djecu i unuke nikada ne treba kriviti za ono što se desilo“.

„SA LOVĆENA VILA KLIČE, OPROSTI NAM DUBROVNIČE!”

Nevena Kastratorić

Rat u Dubrovniku 1991. godine ostavio je duboke ožiljke ne samo na zidinama grada, već i u srcima ljudi. Kroz maglu vremena, prisjećamo se tog tmurnog razdoblja, kad su se gradom čuli zvukovi granata i osjećao miris ruševina.

Dubrovnik, biser Jadranskog mora, postao je mjesto straha i očaja. Svaki kamen na Stradunu nosio je teret tuge, a svaki prozor pričao je priču o gubicima i patnjama.

U srcima ljudi gorela je svjetlost otpora, ali i tamna sijenka gubitaka. Osjećaji bijesa, tuge i hrabrosti pleli su se u tkanine njihovih sudbina. Gledajući razrušene domove i izgubljene voljene, bio je to emotivan vrtlog emocija.

U tom haosu, zajedništvo među ljudima bilo je svjetionik nade. Svaka suza bila je kap koja je zalivala korijen zajedništva, iz kojeg će niknuti obnova i ponovno rođenje.

Dubrovnik se možda fizički oporavio, ali ožiljci rata ostali su urezani u dušu grada. Oni koji su preživjeli nose sjećanja kao breme, ali i kao podsjetnik na snagu ljudskog duha.

PROBUDI SE

Dejan Marsenić

Probudi se i pogledaj oko sebe, nista ne ide kako planiramo u ovom možda okrutnom svijetu. Što duže živiš u ovom svijetu, više ćeš shvatati da je mnogo boli i patnje ali i slobode i nade u ljudima da se bore za bolje sutra. Tama ne postoji, ona nije ništa više do odsustvo svjetlosti, isto tako mržnja i zlo ovog svijeta nisu ništa drugo do odsustvo ljubavi i dobrote. Gdje god se okreneš u ovom svijetu, vidjećeš da tamo gdje postoji svjetlost mogu se pronaći i sijenke koje će je pratiti, da je mnogo onih koji grade mir tako sto započinju ratove ili stvaraju mržnju kako bi zaštitili ljubav. Probudi se, jer nemamo vremena da se krijemo zbog onoga što se već dogodilo, zbog nečega što se sad događa ili će se događati, novije generacije moraju stajati kao bedem svjetlosti koja neće dozvoliti sjenkama da nas natjeraju da živimo u svijetu sivila, tame i mržnje. Budi prisustvo svijesti, vjetar promjene, toplina ljubavi. Tada i samo tada će okrutnost nestati, rat i mržnja iščeznuti.

ŠKOLA TRANZICIONE PRAVDE

Loreana Brajović

S obzirom na to da svako ima svoju stranu priče, teško je otkriti jedinu istinu. Znajući to, šanse da otkrijemo u potpunosti scenario iz devedesetih gotovo da ne postoje. Jedino u šta smo sigurni je koliko ljudi je patilo, kao i koliko ljudi još uvijek pati zbog ratova u Jugoslaviji.

Jedan narod, ali se nije držao zajedno. Porodice su razdvojene, životi su izgubljeni. Radi čega?

Rat za mir. Dva pojma koji ne idu jedan uz drugi. Uz rat nema mira, a nije ga bilo ni kasnije. Ulice Dubrovnika i dalje tuguju. Kroz ulice grada još se osjeti strah. Kao da granata pada, da sve opet pretvori u prah. U kulturi Dubrovnika prekriveni su svi tragovi tragedija koje su ga zadesile. Još uvijek nijesu izliječene sve rane. Na bombardovanje devedesetih ostavljeno je sjećanje na par mjesta. Kako te, tako i one rane u srcima mnogih, koji su izgubili najbliže. Uništeni spomenici građane i posjetioce svakodnevno podsjećaju na rat.

Jugoslaviji nije ostalo nepoznato ubijanje nedužnih zbog nacionalnosti i vjere. Ratni zločin Štrpci je planirani ratni zločin. Zaustavljen je voz na liniji Beograd-Bar, voz koji je prevezio civile. Po prvi put, na kartama su napisana imena putnika. Imena, zbog kojih je kasnije njih dvadeset, od kojih je najmlađi imao 16 godina, ubijeno. Bili su mučeni, maltretirani, a kasnije upucani u potiljak. Sve to samo zbog imena koje nose.

Pored toliko stradalih, krivih a neosuđenih, ove teme još uvijek stoje kao tabu teme. Negdje duboko, na dnu police u vladi, čekaju da dođu na red. Taj red nikako da stigne. Ovo su teme o kojima treba da se čuje, kojih treba da se sjećamo. Da gajimo sjećanje na žrtve, da njihova imena ne budu zaboravljena. Za budućnost u kojoj se neće ponoviti ništa slično.

